

Mirhasan Seyidalı oğlu Eminov
pedaqoqika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Naxçıvan Dövlət Universiteti

**DƏRNƏK MƏŞĞƏLƏRİNDƏ VƏ MƏRƏQ KURSULARINDA ŞƏXSİYYƏT YÖNLÜ
TƏHSİLİN TƏRBİYƏLƏNDİRİCİ İMKANLARINDAN İSTİFADƏ ETMƏKLƏ
VƏTƏNDAŞ YETİRMƏYİN FORMALARI**

Mirgasan Саидали оғлу Эминов
доктор философии по педагогике, доцент
Нахичеванского Государственного Университета

**ФОРМЫ ВОСПИТАНИЯ ГРАЖДАН С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ
ВОЗМОЖНОСТЕЙ ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБРАЗОВАНИЯ
В КРУЖКАХ И НА ЛЮБИТЕЛЬСКИХ КУРСАХ**

Mirgasan Sayidalı Eminov
PhD in pedagogy, associate professor at
Nakhchevan State University

**FORMS OF CITIZENS' UPRISING BY USING EDUCATIONAL OPPORTUNITIES
OF PERSON-ORIENTED EDUCATION IN CURIOSITY COURSES**

Xülasə. Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə fəaliyyətinin planlaşdırılması zamanı şagirdlərin də bu işdə iştirakına xüsusi diqqət yetirilir. Öz bacarıq və qabiliyyətlərinin inkişaf etdirmək üçün məktəblilər könüllü şəkildə dərnəklərə yazılırlar, məktəbdənkənar yaradıcılıq mərkəzlərinin üzvləri olurlar. Məktəbdənkənar təlim-tərbiyə müəssisələrində şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislərinin inkişaf etdirilməsi üçün hər cür şərait yaradılmışdır.

Açar sözlər: maraq kursları, texniki yaradıcılıq mərkəzləri, fənn dərnəkləri, şəxsiyyət yönlü təhsil, əməkdaşlıq, əxlaq normaları, milli-mənəvi dəyərlər

Резюме: В общеобразовательных школах при планировании учебно-воспитательной деятельности, особое внимание уделяется участию учеников на курсах, к которым проявляются большой интерес. Для развития и улучшения своих особенностей, ученики обычно привлекаются в кружки и внешкольные творческие центры, в которые они сами пожелают. Внешкольные учебно-воспитательных учреждениях нашей страны, созданы все необходимые условия для развития знаний, умений, навыков учащихся, подростков и молодежи в области науки, техники, культуры, искусства и литературы. Таких учебных заведений в нашей республике достаточно. В таких учреждениях, используя учебные возможности личностно-ориентированного обучения, создаются условия для формирования патристических личностей. Учебно-воспитательные работы, проводимые в этих учреждениях, служат одной общей цели – воспитанию настоящих граждан Азербайджанской Республики.

Ключевые слова: курсы по интересам, центры технического творчества, тематические кружки, личностно-ориентированное образование, сотрудничество, моральные нормы, национально-нравственные ценности

Summary: While planning training and education activities in general schools, particular attention is paid to the participation in the curiosity courses and circle trainings relevant to students' inclination and interest. Generally, students are involved in subject circles or out-of-school creative centers appropriate to their inclination and interests at the school they are studying to improve their learning abilities after school hours.

Dərnək məşğələlərində və maraq kurslarında şəxsiyyət yönlü təhsilin tərbiyələndirici imkanlarından istifadə etməkə vətəndaş yetirməyin formaları

Necessary conditions have been created to develop the teenagers' and the youth's knowledge, skills and abilities, competence for science, technics, culture, arts, literature and other fields of education in out-of-school training and education institutions in our country. Facilities are offered to form the students as patriotic personalities by using the educational opportunities of person-oriented education in these institutions. Training and education activities carried out in these institutions serve to educate pupils for the same general purpose – to bring up as native citizens of the Republic of Azerbaijan.

Key words: interest courses, technical creativity centers, subject circles, person-oriented education, cooperation, moral standards, national and spiritual values

Azərbaycan Respublikası Ümumtəhsil məktəbinin nümunəvi əsasnaməsinin I. Ümumi müddəalar bölməsinin 2-ci bəndində qeyd olunur ki, ümumtəhsil məktəbinin əsas vəzifəsi fərdin təbii imkanlarını inkişaf etdirmək, ona elmin əsaslarını öyrətmək, fiziki, əqli, intellektual imkanlarını, meyl və iradə qabiliyyətlərini nəzərə alaraq onun şəxsiyyətini formalaşdırmaq, həyatda və cəmiyyətdə səmərəli fəaliyyətə hazırlanmasını, müstəqil, yaradıcı düşüncə, ümumi mədəniyyətə malik milli mənaویyyətli şəxsiyyətin yetişdirilməsinə xidmət etmək, şüurlu olaraq peşə seçməyə hazırlamaq, Azərbaycanın inkişafı naminə fədakarcasına çalışan vətəndaş tərbiyə etməkdən ibarətdir. Ümumtəhsil məktəbində təlim-tərbiyə işləri planlaşdırılarkən şagirdlərin meyl və marağına uyğun dərnək və məşğələlərin, elmi cəmiyyətlərin, klub və studiyaların təşkilinə, onların milli-mənəvi, əxlaqi dəyərlər zəminində formalaşmasına yönəlməli tədbirlərin həyata keçirilməsinə, habelə psixoloji cəhətdən gərgin ailə mühitində böyüyən uşaqlarla iş prosesində mütləq qəddəqi pedaqoji yanaşmaları əks etdirən formaların tətbiqinə xüsusi diqqət yetirilir (3). Fikrimizcə, qeyd olunan vəzifənin həyata keçirilməsi üçün, ilkin olaraq, məktəblilərin fiziki, əqli, intellektual imkanları ilə yanaşı, onların meyl və maraqlarını öyrənmək lazımdır. Adətən, şagirdlər məktəbdə keçirilən dərslərdən sonra təlim nailiyyətlərini inkişaf etdirmək üçün oxuduğu məktəbdə meyl və maraqlarına uyğun fənn dərnəklərinə və ya texniki yaradıcılıq mərkəzlərinə cəlb olunurlar. Ona görə də biz: "Maraq nədir və şagirdlərdə bu hiss necə yaranır?"- məsələsini araşdırmaq istədik. Maraş sözünün önəvi elmi anlayışı xalq anlimına yaxındır. Bir işə maraq göstərmək, bir məsələnin həllində maraqlı olmaq və s. Məsələn, Vikipediya saytında "Maraş nədir?" sualı belə cavablandırılır: maraş-fərdin xüsusi cəhd göstərmədən öz istəyi ilə, zövq alaraq bir işə yönəlməsidir. Maraşlar insanın iradə tələbatlarını

emosional təzahürüdür. Onların təmin olunması biliklərdəki çatışmazlıqları aradan qaldırmağa, onları anlamağa, onlarla tanış olmağa kömək edir... Maraqlar bir çox səbəbdən asılı olaraq fərdənd-fərdə dəyişir. Şəxsin inkişaf olduđu dairə, cinsiyyət, yaş, zəka, fiziki imkanlar, başqa bir çox qabiliyyətlər, sosial mühit, ailə mühiti və mədəni faktorlar və s. bu səbəblərə daxildir (4). Psixoloqların fikrinə, maraqlar subyektiv olaraq – insanın özü üçün – iradə prosesinin kəsb etdiyi müsbət, emosional tonda, onun haqqında daha çox bilmək, onu başa düşmək arzusunda təzahür edir. Başqa sözlə desək, maraş şəxsiyyətin, gerçək həyatının müəyyən bir sahəsinə, müəyyən bir fəaliyyətə, bu və ya digər biliyi əldə etməyə az və ya çox yönəlməsinə ifadə olunan fərdi psixi xüsusiyyətdir. Şəxsiyyətin istiqaməti onun maraqlarında ifadə olunur (4).

Görkəmli amerikalı alim K. İzard maraşın anadangəlmə *emosiya* olması qeyd etməklə yanaşı, onun inkişafında sosiallaşmanın rolundan, insan şəxsiyyətinin formalaşmasında maraşın kəsb etdiyi əhəmiyyətdən danışıq və qeyd edir ki, maraş hər bir şeyə istiqamətlənə bilər. Psixoloqların fikrinə, insanın maraş dairəsi müntəzəm olaraq dəyişir. Ən çox dəyişkənlik yeniyetməlik illərində olur. Yeniyetməlik dövründə gəncin vücuđu və yaşı ilə birlikdə qərarları da dəyişir. Yeniyetməlik yetkinliyin astanası olduğu üçün iradə yönüldə inkişaf edir. Məktəblərin birində aparılan bir araşdırma zamanı ibtidai sifillərin 95%-nin məktəbdə oynamaq üçün gəldiyi halda, yuxarı sifil şagirdlərinin 93%-i yaxşı bir universitetdə daxil olmaq məqsəddə məktəbdə gəldiyi müəyyən edilmişdir (1).

Professor Ə.S. Bayramov və professor Ə.Ə. Əlizadənin fikrinə, maraş növlərini üç bağıqlı altında analiz etmək olar:

1. Şəxsi maraqlar: Gəncin seçim və vərdislərinin əhatə edir. Saşın, üzün, bədənini xarici görünlüşü, geyim, danışma, əylənmə ilə bağlıdır. Yeniyetməliyin ilk dövrlərində geyimə olan ma-

raq sonsuzdur. Tez-tez *paltar almaq* istəyirlər. Fərqli görünmək, başqalarının diqqətini cəlb etmək istəyirlər. Bu baxımdan valideynlə qarşıdurmalar on çox geyimlə bağlı olur.

2. Sərbəst vaxt marağı: Yeniyyətəmin boş vaxtlarında görmək istədiyi işlərlə bağlı olur. Kitab oxuma, musiqi dinləmə, idmanla məşğul olma və s. Ancaq bu maraqlar zamana görə dəyişə bilər. Orta məktəbdə *idmana*, musiqiyə olan marağ universitet illərində kitaba yönəlir. Yeniyyətəmin ilk illərində gənclərdə şeir yazma, məhni oxuma, xatirə dəftəri tutmağa marağ yaranır. Bu maraqlar cinsə görə fərqlənə bilər.

3. Sənət maraqları: Gənclər yeniyyətəminin ilk dövrlərində məslək mövzusunda qararsız olurlar. Fikirlərini tez-tez dəyişirlər. Ancaq əl qabiliyyətləri, bacarıqları istiqamətində fikirləri dəyişə bilər. Yeniyyətəminin sonrakı mərhələlərində seçənləri peşə ilə bağlı fikirlərini əsas qoyula, bir sistem halına gələ bilər. Bu məsələdə daha çox xəyala dalır, macərəçilər olurlar (1). Gətirilən nümunələrdən göründüyü kimi, məktəblərin marağı istər dərəcəsinədə və istərsə də sinifdən xaric və məktəbdən xaric tədbirlərin keçirilməsində müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Maraqlar məktəblərin yaşına, cinsinə, bilik səviyyəsinə, şagirdin ailə vəziyyətinə görə dəyişə bilər. Lakin şəxsiyyət olaraq hər bir məktəblinin hər hansı bir peşəyə və ya elm sahəsinə marağı sosiallaşma prosesində yaranır ki, həmin marağın inkişaf etdirilməsində məktəbin, məktəbdən xaric müəssisələrin rolu böyükdür. Düşündürük ki, sinifdən xaric və məktəbdən xaric təlim-təbiiyyəti prosesi şəxsiyyətiyənlü təhsil təbiiyənləri tələblərinə uyğun təşkil edilərsə, şagirdlərin vətənpərvər şəxsiyyət kimi formalaşmasına və layiqli vətəndaş kimi yetişməsinə nail olmaq olar.

Görkəmli amerikalı psixoloq Gardnerin araşdırmalarına görə, hər bir insanın yeddi zəkası – intellekti vardır və insanların hamısında bu zəka qabiliyyəti mövcuddur. “Çoxlu intellekt nəzəriyyəsi” (“Multiple Intelligence Theory”) adlı kitabında Harvard və Boston universitetlərində psixologiya professoru olan Gardner təq intellekt tipinə qarşı çıxaraq insanların daha bacarıqlı olduğunu və fərqli sahələrdə intellektə əsaslanan böyük bacarıqlar nümayiş etdirdiyini ifadə edərək “Multiple Intelligence” nəzəriyyəsinə ortaya atmışdır. Gardnerin nəzəriyyəsi, ilk növbədə, yeddi intellekt növü müəyyənləşdirmişdir:

şifahi dil intellekti, məntiqi riyazi intellekt, musiqi ritmik intellekt, bədən kinestetik intellekt, vizual məkan intellekti, insanlararası sosial intellekt və daxili intellekt. Sonra o, sakkizinci növ intellekt əlavə etmişdir: təbiət intellekti. Gardner daha çox intellekt növünün ola biləcəyini söyləyir (6). Deməli, Gardnerin “Çoxlu intellekt nəzəriyyəsi”-nə əsaslanaraq deyə bilərik ki, hər bir məktəblinin meyl və marağına təsir edən çoxlu intellekt imkanları var, lakin onlardan biri daha güclüdür.

Qloballaşan dünyada gələcəkdə layiqli bir ixtisas və ya peşə sahibi olmaq üçün hansı sinifdən xaric etməkdə və ya məktəbdən xaric marağ kursunda iştirak etmək lazımdır? Bu sual yuxarı sinif şagirdlərinin çox düşündürür. Düşündürük ki, orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, eləcə də məktəbdən xaric müəssisələrdə işləyən dərək rəhbərləri Gardnerin “Çoxlu intellekt nəzəriyyəsi”-ndən və şəxsiyyətiyənlü təhsilin təbiiyənləri imkanlarından bəhrələnmək öyrənənlərinin bu rəqəmsal dünyada seçim etməsində, bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında və vətəndaş kimi yetişməsində müdrik bir bələdçi rolunu oynaya bilərlər. Çünki seçim çoxdur və ətraf mühitin təsirindən məktəblilər fikirlərini tez-tez dəyişirlər. Məsələn, Texniki yaradıcılıq mərkəzlərində, əsasən, “İbtidai texniki modelçilik”, “Radioelektronika”, “Elektrotexnika”, “Bacarıqlı əllər”, “İnformatika”, “Texniki estetik”, “Əyləncəli fizika”, “Texniki ekologiya”, “Gənc konstruktör”, “Avto”, “Raket”, “Təy-yarar” modelçiliyi, “Robot texnikası”, “Kimya – texnologiya” və s. adlarda dərək fəaliyyət göstərir.

Məktəblərin müxtəlif sahələrlə marağını artırmaq üçün müxtəlif layihələr həyata keçirilir. Onlardan biri də Qadın və Uşaq Akademiyası İctimai Birliyi (QUA) məktəblərdə ədəbiyyata, müaliyyəti marağ yaratmaq üçün AZEdu.az Azərbaycan Təhsil Portalı ilə birlikdə “Məktəblinin kitabı” layihəsidir (6). Nəqliyyət, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin Yüksək Texnologiyalar Parkında “Mars Academy”-nin məktəblilər arasında böyük marağ doğuran “Robotika” kurslarına start verilib.

Oktabrın 6-da Yüksək Texnologiyalar Parkında “Robotika” mühendislik, proqramlaşdırma və rəqəmsal incesənət kurslarına başlanması ilə əlaqədar tədbir keçirilib. Tədbirdə 100-

Dərək məşğələlərində və marağ kurslarında şəxsiyyətiyənlü təhsilin təbiiyənləri imkanlarından istifadə etmək vətəndaş yetişmənin formaları

dən çox məktəbli iştirak edərək rəqəmsal incesənət nümunələri ilə tanış olub (8). Naxçıvan Muxtar Respublikasında uşaq və gənclərin yaradıcılıq potensialının üzə çıxarılması, onların qabiliyyət və bacarıqlarının düzgün formalaşdırılması və istiqamətləndirilməsi diqqət mərkəzində saxlanılan ən vacib məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Regionda fəaliyyət göstərən məktəbdən xaric müəssisələr hərtərəfli yayğı ilə əhatə olunmuşdur. Belə müəssisələr üçün yeni binalar inşa olunur, onların maddi-texniki bazaları gücləndirilir. Məqsəd isə aydındır: təkcə bilikli yox, həm də hər hansı sənətə yönəlmiş vətənpərvər insanları yetişdirməsinə nail olmaq.

Naxçıvan Şəhər Heydər Əliyev Adına Uşaq – Gənclər Yaradıcılıq Mərkəzində şagird şəxsiyyətiyənləri hərtərəfli inkişafını təmin edə bilən altı şöbə fəaliyyət göstərir ki, bu şöbələrin tərkibində 58 (əlli sakkiz) adda dərək vardır (10). Naxçıvan Şəhər Texniki Yaradıcılıq Mərkəzində 13 adda 102 qrup fəaliyyət göstərir. Hər qrupda 10 uşaq olmaqla, 1020 şagird mərkəzin üzvüdür. Dərək 32 müəllim rəhbərlik edir (1). Müəssisədə zamanı məlum oldu ki, müəllimlər pedaqoji prosədə tədris etdikləri mövzunu məzmununa həyatla əlaqələndirir, şagirdlərin yaşını, arzu və maraqlarını nəzərə alırlar, yəni məşğələlərini şəxsiyyətiyənlü təhsil prinsipinə uyğun olaraq tədris edirlər.

1992-ci ildən fəaliyyətə başlayan Naxçıvan Qızlar Səhəri fəaliyyətiyənləri əsas istiqaməti yüksək savadlı, vətənpərvər, əsl azərbaycanlı xanımın keyfiyyətlərini özündə əks etdirən, milli dəyərlərini sadıq, intellektual səviyyəli gənc nəsil yetişdirməkdir. Liseydə şagirdlərin hərtərəfli inkişaf etmiş vətənpərvər şəxsiyyət kimi formalaşması üçün onların asudə vaxtlarının səmərəli təşkil, müaliyyəti vətənlərinin inkişafı, idman öyrənilməsi, o cümlədən, şəhmat yarışlarının keçirilməsi diqqətə saxlanılır. Digər ümumtəhsil məktəblərindən fərqli olaraq, liseydə dərək dərək məşğələlər hesabına “Mənsəviyyət” məşğələsi də tədris olunur. Məşğələnin tə-

risi Azərbaycan xanımının əxlaqi keyfiyyətlərini əks etdirən yüksək etikaya malik gənclər təbiiyyətləri məqsədini daşıyır. Şagirdlərə milli dəyərlərimiz, xalqımızın keçmişindən süzib gələn addət-ənənələrimiz aşılır. Bu isə əsl vətəndaş yetişdirmək yolunda uğur əldə edilməsinə şərait yaradır.

Milli addət-ənənələrimizi qoruyub yaşatmaq və inkişaf etdirmək məqsədi ilə liseydə tikmə-töxucülük, xalçaçılıq, kulinariya dərəkləri də fəaliyyət göstərir. Dərəklərdə məşğələlərin keçirilməsi üçün 4 addət tikmə maşını ilə təchiz olunmuş əmək kabinəsi, 2 hanaya malik xalçaçılıq, hər cür mətbəx ləvazimatları ilə təchiz olunmuş kulinariya və musiqi alətləri ilə təchiz olunmuş musiqi otaqları vardır. Dərək üzvlərinin işləri mütləmədi olaraq sargilər çıxarılaq nümayiş etdirilir. Orta ümumtəhsil məktəblərində keçirilən “Müəllim günü”, “Müstəqilliyimiz abədidir”, “Bayraq günü”, “20 Yanvar hüzn günü”, “Xocalı soyqırımı”, “Beynəlxalq ana dili günü”, “Respublika günü” və s. tədbirlərdə şagirdlərin iştirakı onların bilikli, dünyagörüşü, vətənpərvər şəxsiyyət və layiqli vətəndaş kimi yetişdirməsi üçün vacib şərtlərdən hesab olunur.

Problemin aktuallığından ibarətdir ki, Azərbaycanla müvəffəqiyyətlə həyata keçirilən təhsil islahatlarına dair direktiv sənədlərdə şagird şəxsiyyətiyənləri formalaşdırılması bütün pedaqoji kollektiv qarşısında mühüm vəzifələr qoyur. Bu vəzifələrin müsbət həlli üçün şəxsiyyətiyənlü təhsilin təbiiyyənləri imkanlarından istifadə olunmalıdır.

Problemin elmi yeniliyyət kimi ibarətdir ki, şagirdlərin vətənpərvər şəxsiyyət kimi formalaşmasında və layiqli vətəndaş kimi yetişməsində sinifdən xaric dərək məşğələlərinin və məktəbdən xaric müəssisələrdə təşkil olunan marağ kurslarının rolu böyükdür.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, sinifdən xaric və məktəbdən xaric tədbirlərdə əldə edilən bilik, bacaraq və vərdislər şagirdlərin özünə inamını artırır, onların ölkəmiz üçün dəyərli vətəndaş kimi yetişməsinə müsbət təsir göstərir.

Ədəbiyyat:

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. “Psixologiya”. Bakı, 2006.
2. English Teaching Forum Volume 50, Number 1, 2012.
3. imishli.edu.gov.az/pdf/7795/18827
4. <https://az.wikipedia.org/wiki/Maraq>
5. <http://nedir.az/maraq-nedir-maraq-haqqinda>

6. <https://www.egitimpedia.com> › ÖĞRENME
7. <https://www.facebook.com/azedu.az>
8. <https://www.facebook.com/aegeebaku/.../maraq...nadir-maraq.../1073901505996234/>
9. modern.az/az/news/130952
10. meneviservetimiz.az/.../532-heydar-aliyev-adina-usaq-goncler-yara...
11. www.serqqapisi.az/.../174-tehniki-yarad-dz-l-zh-maerk

E-mail: mirhesenemin@yahoo.com

Rəyçi: *ped. ü. fəls. dok., dos. T.S. Paşayev*

Redaksiyaya daxil olub: 14.12.2018.